

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

=====

LÊ THU TRANG

**NHÂN VẬT TRONG TIỂU THUYẾT LỊCH SỬ
NGUYỄN XUÂN KHÁNH**

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Thái Nguyên - 2010

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

=====

LÊ THU TRANG

**NHÂN VẬT TRONG TIỂU THUYẾT LỊCH SỬ
NGUYỄN XUÂN KHÁNH**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.34

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NGỮ VĂN

Thái Nguyên - 2010

MỤC LỤC

Mở đầu	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	8
4. Phương pháp nghiên cứu.....	8
5. Đóng góp của luận văn.....	9
6. Cấu trúc luận văn:	9
Nội dung	12
Chương 1	
Sự xuất hiện của Nguyễn Xuân Khánh trong bối cảnh tiểu thuyết lịch sử Việt Nam đương đại	
1.1. Tiểu thuyết lịch sử trước thời kì đổi mới (1986).....	12
1.1.1. Tiểu thuyết lịch sử trong văn học trung đại.....	12
1.1.2. Tiểu thuyết lịch sử từ đầu thế kỉ XX đến 1945.....	13
1.1.3. Tiểu thuyết lịch sử từ 1945 đến 1985.....	15
1.2. Tiểu thuyết lịch sử trong thời kì đổi mới.....	17
1.3. Sự xuất hiện tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh.....	19
1.3.1. Quan niệm nghệ thuật của Nguyễn Xuân Khánh.....	21
1.3.2. Quan niệm nghệ thuật về con người.....	23
1.3.3. Xử lý mối quan hệ giữa sự thật lịch sử và hư cấu lịch sử trong việc khắc hoạ nhân vật.....	30
	37
Chương 2	
Các loại nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh	
2.1. Khái niệm nhân vật.....	37

2.2. Các loại nhân vật.....	39
2.2.1. Nhân vật bi kịch.....	38
2.2.2 Nhân vật bản năng.....	58
2.2.3. Nhân vật huyền thoại, kì ảo.....	65
2.2.4. Nhân vật dị biệt.....	73
Chương 3	
Các phương thức xây dựng nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử	
Nguyễn Xuân Khánh	
3.1. Nghệ thuật miêu tả chân dung nhân vật.....	76
3.2. Nghệ thuật xây dựng nhân vật qua xung đột.....	81
3.3. Nghệ thuật xây dựng nhân vật qua ngôn ngữ.....	86
3.3.1. Xây dựng nhân vật qua ngôn ngữ đối thoại.....	86
3.3.2. Xây dựng nhân vật qua ngôn ngữ độc thoại.....	91
3.4. Nghệ thuật xây dựng nhân vật qua giọng điệu.....	94
3.4.1. Giọng điệu tra vấn.....	95
3.4.2. Giọng điệu suồng sã.....	97
Kết luận	
Danh mục tài liệu tham khảo	101

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Tinh thần đổi mới trong hơn ba mươi năm qua đã thổi vào đời sống văn học một luồng sinh khí mới, phá tan đi sự “đơn điệu” trong tư duy nghệ thuật của văn học giai đoạn 1945 – 1975. Trong bầu không khí dân chủ ấy, nhà văn được “cởi trói”, được thỏa sức sáng tạo với tài năng nghệ thuật của mình. Trong số những gương mặt tiêu biểu của tiểu thuyết lịch sử Việt Nam thời đổi mới không thể không kể đến Nguyễn Xuân Khánh. Với hai cuốn tiểu thuyết lịch sử *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn*, Nguyễn Xuân Khánh đã chứng tỏ tài năng sáng tạo, nỗ lực tìm tòi nhằm đổi mới tư duy nghệ thuật tiểu thuyết. *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn* đã được bạn đọc đón nhận một cách nồng nhiệt suốt thời gian qua.

1.2. Trong tác phẩm tự sự nói chung và thể loại tiểu thuyết nói riêng, nhân vật không phải là nhân tố duy nhất nhưng đó là nhân tố quan trọng hàng đầu, thể hiện tập trung và sâu sắc nhất quan niệm nghệ thuật và cách cắt nghĩa, lý giải của nhà văn về con người. *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn* của Nguyễn Xuân Khánh là hai cuốn tiểu thuyết có quy mô và dung lượng lớn với hàng trăm nhân vật. Thế giới nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh phong phú, sống động. Có những nhân vật ta gặp đi gặp lại nhiều lần trong truyện nhưng có những nhân vật ta chỉ gặp trong chốc lát, thoáng qua, song tất cả đều để lại những ấn tượng sâu sắc, khó quên.

1.3. Việc xây dựng nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử của Nguyễn Xuân Khánh có ý nghĩa cách tân quan trọng, làm nên giá trị tiểu thuyết lịch sử của ông. Bởi thế, việc nghiên cứu nhân vật là một hướng đi hết sức cần thiết trong việc nhìn nhận, khám phá tài năng nghệ thuật của nhà văn, khẳng định những đóng góp quan trọng của ông đối với tiểu thuyết Việt Nam thời kỳ đổi mới. Tìm

hiểu sự đổi mới trong cách xây dựng nhân vật tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh dưới góc độ thi pháp học và tự sự học một mặt sẽ giúp chúng ta tiếp cận sâu hơn tiểu thuyết của Nguyễn Xuân Khánh, mặt khác giúp ta nhìn thấy rõ hơn sự vận động của tiểu thuyết lịch sử Việt Nam đương đại.

Xuất phát từ những lý do như trên, chúng tôi chọn đề tài *Nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh* để nghiên cứu.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Tiểu thuyết lịch sử là thể loại xuất hiện khá lâu trong văn học Việt Nam nếu tính từ *Hoàng Lê nhất thống chí*. Nối tiếp mạch nguồn truyền thống, tiểu thuyết lịch sử đương đại có những tác phẩm gây được sự chú ý với người đọc. *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn* của Nguyễn Xuân Khánh xuất hiện trên văn đàn đã gây xôn xao dư luận và trở thành hiện tượng văn học nổi bật. *Hồ Quý Ly* tái bản đến 9 lần, số lượng phát hành lên tới 2 vạn bản. Cả *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn* đều đã giành được những giải thưởng danh giá. Tiểu thuyết *Hồ Quý Ly* đạt giải thưởng trong cuộc thi tiểu thuyết năm 1998 – 2000 do Hội Nhà văn Việt Nam tổ chức, đạt giải của Hội Nhà văn Hà Nội năm 2000 – 2001, giải thưởng Thăng Long của UBND TP Hà Nội 2002. *Mẫu thượng ngàn* đạt giải thưởng tiểu thuyết Hội Nhà văn Hà Nội năm 2006. Những vấn đề mà nhà văn Nguyễn Xuân Khánh đặt ra trong tác phẩm cũng như những cách tân và đặc sắc nghệ thuật trong *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn* đã trở thành mối quan tâm của đông đảo bạn đọc và các nhà phê bình, nghiên cứu. Chúng tôi xin điếm qua một số bài viết tiêu biểu.

2.1. Đánh giá chung về *Hồ Quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn*

Hoàng Cát trong bài *Tiểu thuyết Hồ Quý Ly - thưởng thức và cảm nhận* đã đánh giá cao cuốn tiểu thuyết này, coi đây là “*một tác phẩm văn học bề thế sâu sắc, hấp dẫn viết về một giai đoạn lịch sử phức tạp của dân tộc – giai đoạn*

ruồng nát của nhà Trần và nhân vật Hồ Quý Ly. Ta đọc những trang văn rất đẹp lời, sâu sắc về ý, viết về lịch sử, viết về tình yêu đôi lứa của đủ mọi hạng người, viết về nhân tình muôn thuở mà nhà văn Nguyễn Xuân Khánh đã bỏ công sức, tâm huyết hàng chục năm trời, lặn lội nhả kén cho đời”[28].

Tác giả Nguyễn Diệu Cầm trong bài viết *Tiểu thuyết lịch sử đang hấp dẫn trở lại* nhấn mạnh đến tính chất hiện đại của ngòi bút Nguyễn Xuân Khánh. Theo Diệu Cầm, tư duy hiện đại trong cách viết của nhà văn đã đem lại “khoái cảm thẩm mỹ” cho người đọc và tạo nên sức hấp dẫn: “*Hồ Quý Ly của Nguyễn Xuân Khánh là tiểu thuyết lịch sử được viết với một phong cách hiện đại và sức hấp dẫn là ở tính hiện đại của một cuốn tiểu thuyết lịch sử”[29].*

Đỗ Ngọc Yên trong bài viết *Hồ Quý Ly cách tân hay bạo chúa* nhận định: “*Qua Hồ Quý Ly, Nguyễn Xuân Khánh không chỉ đem đến cho thể loại tiểu thuyết lịch sử một sinh khí, nâng vị thế của nó lên một tầm cao mới về nội dung, đề tài, chủ đề và hình thức thể hiện. Nhưng theo tôi, với tiểu thuyết này Nguyễn Xuân Khánh đã vươn lên trên những sự kiện lịch sử, thổi vào đó luồng cảm xúc thẩm mỹ của chủ thể sáng tạo, làm cho các sự kiện ấy trở nên sinh động hơn, gây hứng thú cho bạn đọc”[47].* Tác giả bài viết đã khẳng định cách tân nghệ thuật quan trọng của Nguyễn Xuân Khánh. Những cách tân đó đã đem lại cho tiểu thuyết lịch sử một diện mạo mới, mang đậm dấu ấn cá nhân trong cách nhìn nhận lịch sử, lịch sử chỉ là một phương tiện để nhà văn sáng tạo tác phẩm nghệ thuật.

Bài viết *Bài học canh tân trong tiểu thuyết Hồ Quý Ly của nhà văn Nguyễn Xuân Khánh* cho rằng với cuốn tiểu thuyết này, Nguyễn Xuân Khánh được xem là “một cây đại thụ”. Bài viết nhận định: “*Giữa lúc tình trạng văn học nước nhà rơi vào cảnh èo uột, không có tác phẩm nào đáng kể thì Hồ Quý Ly như một cơn địa chấn lớn khiến độc giả bừng tỉnh”[78].*

Với bài viết *Độc Hồ Quý Ly của Nguyễn Xuân Khánh*, tác giả Phạm Toàn đã khẳng định “đây là tiểu thuyết đích thực”. “Nguyễn Xuân Khánh không vì viết truyện lịch sử mà lệ thuộc vào sự việc, không rơi vào việc dùng tiểu thuyết chỉ để viết lại thông sử nước nhà theo một cách khác”[93].

Tiếp tục nguồn mạch sáng tạo về đề tài lịch sử, năm 2006 *Mẫu thượng ngàn* của Nguyễn Xuân Khánh ra mắt bạn đọc. Ngay sau khi tác phẩm ra đời đã trở thành đối tượng thu hút sự quan tâm của giới nghiên cứu, phê bình với hàng loạt các bài viết như: *Sức ám ảnh của tín ngưỡng dân gian trong tiểu thuyết Mẫu thượng ngàn* của Trần Thị An trên Tạp chí Văn học, số 6/2007; Bùi Kim Ánh với bài viết *Đạo mẫu trong tiểu thuyết “Mẫu thượng ngàn” của Nguyễn Xuân Khánh* (<http://nguvan.hue>); *Sức quyến rũ của Mẫu Thượng Ngàn* của tác giả Vũ Hà, (<http://www.hoilhpn.org.vn>); *Mẫu Thượng Ngàn nội lực văn chương Nguyễn Xuân Khánh* trong cuộc trao đổi giữa Việt báo với nhà nghiên cứu phê bình văn học Phạm Xuân Nguyên; *Nguyễn Xuân Khánh tuổi 74 và cuốn tiểu thuyết mới* của tác giả Quỳnh Châu, (<http://vnca.cand.com.vn>); *Nguyên lý tính mẫu trong truyền thống văn học Việt của Dương Thị Huyền* (<http://vanghequandoi.com.vn>); *Mẫu Thượng Ngàn – Cơ duyên của Nguyễn Xuân Khánh* của Hoà Bình (<http://www.vtc.vn>); “*Nơi bắt đầu Mẫu Thượng Ngàn của Nguyễn Xuân Khánh*” trên báo Tiền phong cuối tuần, số 11/2007; “*Nỗi đau lịch sử và sự đổi thay*” của Yên Lưu (<http://nhavan.vn>); “*Một cuốn tiểu thuyết thật hay về văn hoá Việt*” của nhà văn Nguyễn Ngọc trên Việt báo.

Nhìn chung, các bài viết trên đều thống nhất ý kiến khẳng định thành công và tài năng của Nguyễn Xuân Khánh trong *Mẫu thượng ngàn* khi tiếp tục khai thác đề tài lịch sử. Bùi Kim Ánh nhận định: “*Với tiểu thuyết “Mẫu thượng ngàn”, nhà văn Nguyễn Xuân Khánh đã thực sự thành công khi dựng lại một không gian văn hoá làng với hạt nhân là tín ngưỡng dân gian*”. Dương Thị Huyền cho rằng: “*Trước hết, có thể nói rằng đây (Mẫu thượng ngàn) là cuốn*

tiểu thuyết có giá trị, nhất là khi nhà văn đã thể hiện một cách vô cùng độc đáo những nét đặc sắc về tín ngưỡng, phong tục tập quán của nền văn hoá Việt”. Cũng theo tác giả Dương Thị Huyền thì “thể hiện những yếu tố về lịch sử văn hoá cũng là một hướng đi mới cho tiểu thuyết Việt Nam” mà thành công của Mẫu thượng ngàn chính là một “sự mở đường”. Nhà văn Nguyễn Ngọc khi so sánh với “Hò Quý Ly” trước đó cho rằng “Mẫu thượng ngàn còn dày dặn, bề thế, phong phú hơn cả cuốn Hò Quý Ly từng gây xôn xao của anh mấy năm trước”. “Bằng cuốn tiểu thuyết này, bằng khám phá này – tôi muốn nói vậy - Nguyễn Xuân Khánh một lần nữa khiến ta kinh ngạc vì bút lực còn dồi dào đến tràn trề và say đắm của anh”.

2.2. Đánh giá về nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh

Khi đề cập đến vấn đề nhân vật và nghệ thuật xây dựng nhân vật trong tiểu thuyết lịch sử Nguyễn Xuân Khánh, các bài viết đều khẳng định đó là một phương diện quan trọng, tạo nên sự mới mẻ, hấp dẫn, đồng thời đem lại thành công cho tác phẩm.

Trong bài *Sức ám ảnh của tín ngưỡng dân gian trong tiểu thuyết Mẫu thượng ngàn*, Trần Thị An cho rằng: “*Tiểu thuyết Mẫu thượng ngàn không có nhân vật trung tâm mà có nhiều nhân vật chính. Nhân vật trung tâm ở đây chính là cộng đồng làng Cổ Đình. Nhân vật này có một hành trang tinh thần chung cho tất cả, hay nói cách khác, các nhân vật dù có từng đời sống riêng đều được quy tụ vào một mối quan tâm chung, đó chính là tín ngưỡng dân gian của làng*”[17].

Lại Nguyên Ân với bài *Hò Quý Ly - Tiểu thuyết lịch sử của Nguyễn Xuân Khánh* đã phát hiện ra: “*nhân vật trung tâm Hò Quý Ly được mô tả từ nhiều điểm nhìn khác nhau. Ông ít xuất hiện trực tiếp nhưng bóng dáng ông thường*

gián tiếp hiện diện trong nỗi ám ảnh thường xuyên của các nhân vật khác...”[19].

Nguyễn Thị Huệ trong bài viết *Đề tài lịch sử, cách tiếp cận mới từ phương diện trần thuật* cho rằng, trong tiểu thuyết lịch sử đương đại: “Nhân vật lịch sử xuất hiện như số phận cá nhân, con người đời thường trong cuộc sống”. Trong đó, “đặc biệt quan niệm về con người bi kịch, con người cô đơn gắn với nhân vật lịch sử xuất hiện đậm nét trong bộ ba truyện ngắn giả lịch sử của Nguyễn Huy Thiệp và tiểu thuyết *Hồ Quý Ly* của Nguyễn Xuân Khánh, *Giàn thêu* của Võ Thị Hảo. Nhân vật lịch sử được dựng dậy, được thổi vào một linh hồn, với tư cách người cụ thể, sống động với tất cả yêu ghét, khát vọng, bi kịch... Đó không phải là con người trong ý nghĩa nhân loại mà là con người hiện lên trong sự đầy đủ toàn vẹn của nó: con người nhân bản”[45].

Đỗ Hải Ninh trong bài viết *Quan niệm lịch sử trong tiểu thuyết Nguyễn Xuân Khánh* chỉ ra : “các nhân vật, sự kiện lịch sử... không đơn nghĩa mà trở nên đa diện khi được soi chiếu từ nhiều góc độ. Nhà văn đặt nhân vật trong mối quan hệ phức tạp của gia đình và xã hội”. Thế giới nhân vật trong tiểu thuyết của ông là “con người của đời thực, con người của cuộc sống thường ngày”, “đều ở trong thế lưỡng cực, đa trị”. Tuy nhiên ở mỗi tác phẩm, nhà văn lại tập trung vào một kiểu nhân vật riêng: “Ở *Hồ Quý Ly*, nhà văn chú ý đến những nhân vật có thật của lịch sử, những hình tượng đậm nét để đi đến cái phổ quát của con người. Cuộc đời các nhân vật lịch sử cũng như mỗi biến cố, sự kiện chỉ là cái chớp mắt của ngàn năm nhưng nhà văn đã lưu giữ lại những khoảnh khắc đó tạo dựng thành hình tượng nghệ thuật giàu sức sống như *Hồ Quý Ly*, *Hồ Nguyên Trừng*, *Trần Nghệ Tôn*, *Trần Khát Chân*,...Mẫu thượng ngàn lại hướng tới những nhân vật hư cấu, vô danh trong lịch sử để dệt nên bức tranh rộng lớn về văn hoá Việt” [68].